

EGY PANNON RENESZÁNSZ VACSORÁHOZ

Mátyás udvarának étkezési szokásairól is olvashatunk abban a könyvben, melyet a király tetteiről, bölcs, tréfás mondásairól egy vándor-humanista olasz irt az elképzelt utód, Corvin János okulására.

S most, mikor a korabeli magyar költészetéről szeretnék beszélni, éppen e reneszánsz vacsora alkalmából, úgy érzem, lényegre mutató, s eligazító mondatokat találhattam benne. S ahogy a régi ízek jegyében vagyunk együtt, úgy ébredhet föl a régi szellem ebben az illő helyzetben.

„Szokásuk a magyaroknak, hogy négyszögletű asztal mellé ülnek le enni – ez még a régi római időkben maradt fenn – [...] a lakománál mindig valamilyen komoly dologról volt szó, vagy tréfálgostak, vagy dalokat énekeltek. Mert zenészek és lantosok is vannak ám ott, akik a vitézek tetteit hazai nyelven a lakománál lantkísérettel éneklék. A rómaiaknál volt ez szokásban, és tőlük szállt át a magyarokra. Mégpedig mindig valamilyen nagy tettet énekelnek meg. [...] Szerelmes dalokat ritkán énekelnek. Leginkább a török ellenében elkövetett hőstettek kerülnek sorra és mindig annak megfelelő szöveggel. [...] A magyarok ugyanis, akár nemesek, akár parasztok, körülbelül ugyanazon módon használják a szavakat, nincs különbség a beszédjükben, ugyanazok a kifejezések, ugyanaz a hangsúly mindenütt. [...] Innen következik, hogy a magyar nyelven szerzett dalt paraszt és cívis, köz- és főrangú egyaránt érti.”

A leírás Galeotto Marziótól való, aki egymagában is példázta Itália és Magyarország kapcsolatát, ahogy a reneszánsz humanizmus szelleme az Alpokon túli Európára szétsugárzik, s látványos hatást fejt ki a királyi udvarok, főurak és a főpapság körében. A szerző még a római kor hatását is szeretné igazolva látni az evési szokásokban, miként az a reneszánszra vallóan természetesen szerinte, a pannon múlt alapján. Tehát a magyarok számára is természetes a római világ dolgainak, eszményeinek újraélése, hiszen visszautalnak rá az ülésrenddel, a közös tálból való evőeszköz nélküli étkezéssel, a lakoma lant és ének kíséretével. Ugyanakkor mindenkinek érthető magyar nyelven, s magyar versekben szólnak. S inkább Mars mezejéről krónikáznak, mintsem Vénusz rózsálgatóba képzelnek magukat trubadúri dalokra. Ha magyarul folyt a beszéd, akkor például az írásban ránk maradt, Szabács vár 1476-os viadalának megéneklése is ugyanúgy hangzott el, 1478-ban, mikor újra hosszabban tartózkodott az udvarnál Galeotto. A Száva partján épített török vár bevételeiről hallhattak.

Hallgassunk hát mi is győzelmet követő részbe:

Azért tökéletlen tanács lón köztök,
Hogy minden szabad lenne ököztök:
Ki akarna, az válnék császárhoz.
Avagy magyar királhoz;
Az kencset, ki ott császárt illetné,
Sem egy kéz köztök azt nem illetné,
Azon szerént Szabácsba ben hadnák
És Szabácsot királnak megadnák.

Bár értjük nyelvi ódonosságában, s bár az akkori állapotokhoz képes kiváló a formája, stílusa, bonyolultabb gondolatokat, lelki folyamatokat nehéz volt általa kifejezni. Ezt akkor egy magyarországi költő, éppen Galeotto Marzio iskolatársa, barátja tette meg latinul, akit Itáliában szlávnyak jegyeztek a Dráva menti, Csezmicén, vagyis Kisencén való születése miatt. Ő viszont hunnak vallotta magát, ha ez a vallomás jelentett egyáltalán valamit az akkori közfelfogásban. Ez a Csezmicei János Ferrarából, Pádovából tekintve pannóniai. Így választott nevet magának, mint Pannonius. De a keresztnév átfordítása helyett nem Johannes lett, hanem Janus, a kétarcú latin isten neve után. Ez az isten egyszerre néz a múltba és a jövőbe, és a mi Janusunk a reneszánsz jelentése értelmében éli át a görög-római világot, azt teremti újjá, a felszabadult személyiség, az ész és érzelmek művészi

kifejezése jegyében. Magyarországból nem egyedül jutott a reneszánsz anyaföldjére, mikor már szinte az egész művelt Európa diákjai odajártak, hogy aztán visszavigyék a humanizmus eleven ágát, s beleoltsák a hazai vad alanyokba. Janus Pannonius azzal lehetett több mindnyájuknál, hogy született költőként forgatta géniuszát, s anyanyelvi ösztöne segítségével, a legkifinomultabb latin ismeretében fejezte ki a korszellem és a lírai öntudat teljességét. Megszabott sorsa lett, hogy a legelső, a maga nemében páratlan nagy költőnk lehessen. Fölsorolhatjuk a szerencse és a szerencsétlenség állandó viaskodását körülményeiben és személyiségében, fölfoghatjuk költészetéből azt az energiát, mely, mint valami nagy belső hajtóerő vitte végig az életén.

Anyai ágon nemes, apai ágon asztalos szülők sokadik gyermeke, Budához képest isten háta mögötti faluból, mégis közelebb ahhoz, ahol a világtörténelem forr, a török veszélyeztetés útjában, s az újkori kultúrához vezető csapások mentén. Ha nem az ő nagybátyja a Hunyadiak főembere, s a magyar reneszánsz apostola, Vitéz János, akkor ott is maradhatott volna apja műhelyében. S nem Ferrarában tanul majd a Guarinónak az iskolájában, ahol megkapott minden lehető tizenegy év alatt. S már-már annyira a mediterrán égöv „világpolgára” lett, annyira kényes testben, erkölcsben és szellemben, hogy végigdidergte északi éveit, s abba pusztult bele, amiért küldetését érezte. Így a Janus-arc nemcsak a múltba és a jövőbe vetette szemét, hanem a déli nyájas világosságba, s a jeges Dunára, a ködös, zúzmarás Mecsekre ugyanakkor.

Mert ad a hely, de el is vesz a szellemtől-, ki tagadná?
S látszik a versen, hogy merre, hol is születetett.
Régi a latin környék latinabbá tette a versem,
Barbár táj barbár szóra kapatja a szám.
Hozd ide Vergiliust: hamisan fog szólni a lantja;
Vagy Cicerót: itt elnémul a nagy Ciceró.

(Csorba Győző fordítása)

A barbár táj azonban eredendően az övé, s szelídítésre várt, hogy megnyughasson benne. Így születtek legnagyobb elégiái. Epigrammái feszültségét pedig a szakrális és a profán, az egyházi és világi belső konfliktus okozza. Abból lett püspök, aki hitetlen kijelentéseivel gúnyolta, intette Galeotto Marziót. „Mert hívő soha nem lehet poéta.” Pedig a reneszánsz emberre jellemző végletek másik felén Galeotto válik azzá, akit a velencei inkvizíció elítél eretnokség miatt, mely szerint aki a józan ész és a természet törvényei alapján él, elnyerheti az örök üdvösséget. Olyan nagyok járnak közbe érte a pápánál, mint a firenzei Lorenzo Medici és Mátyás király. Míg jóval előbb igazságos Mátyásunk hűtlenséggel vádolja Janust és Vitéz Jánost. De még annál is előbb, hazakerkezőn Itáliából, súlyos depresszióba dönti az itthoni barbárság és hideg, s mire kigyógyulna belőle, másféle válságba kerül. A főpapi és a vele együtt járó hadvezéri felelősség nyomasztja. Egyszer ujjong:

Eddig Itália földjén termettek csak a könyvek,
S most Pannónia is küldi a szép dalokat.
Sokra becsülnek már, a hazám is büszke lehet rám,
Szellemem egyre dicsőbb, s általa híres e föld!

(Berczeli A. Károly fordítása)

Ez a kis vers iskolás könyveinkben öröklődik nemzedékről nemzedékre, büszkeséggel tölt el bennünket. Máskor viszont olyan igazságba avat, amit dicső királyunkról nem hallunk szívesen.

Azt, kit imént felemelt, most mélyre taszítja az udvar,
És aki tegnap alul volt, ma felülre kerül.
Fortuna játszik-e így sorsunkkal, töltve a kedvét,
Vagy tán önsorsát így szedi rá a király?

(Fodor András fordítása)

Előérzetes vers arról, hogyan egyeztethetők erkölcsi elvei, igazságérzete hűségével, s az abszolutista király cselekedeteivel. Egyik epigrammáját azért írja, hogy Mátyás ne avassa be titkaiba, ne kelljen megtudnia, mennyire veszélyes a hóditó háborúk kalandja, mikor a töröktől kellene védenie a birodalmat. Emiatt szövődött összeesküvés a főurak között, s magával sodorta Vitéz János esztergomi érseket és János, Janus pécsi püspököt is. A király hajdani nevelőjét, főkancellárját együtt unokaöccsével, aki a legbizalmasabbja a felséges barátnak, mint Pogyebrád Katalin királyné tanítója, alkancellári rangban. A király az ország sorsával kockáztatta személyes sorsukat, ugyanakkor az egyházi vagyona tört, fölborítván a belső és külső egyensúlyt. De hát ők is halálos bünt követtek el, mikor a lengyel királyi herceget, Kázmért, hívták a magyar trónra. Bukásuk után a pécsi püspök Velence felé, ifjúságába próbált menekülni, míg a város hónapokig védekezett a királyi had szorításában. Így lett azonnal áldozat két rokon, még akkor is, ha Mátyás megkegyelmezett nekik. Ugyanabban az 1472-es évben haltak meg. Janus Pannoniussal a kegyelem híre előtt végzett a tüdőgyulladás a Zágráb melletti Medve várában. Már csak a költői hagyatéokra szállhatott az uralkodói megbocsátás abban a nagyrabecsülésben, mely szerint a Corvin könyvtár számára összegyűjtettek művei.

A halálos végkifejlet visszafordít bennünket a betegség és egészség, a testi gyengeség és szellemi erő mélyéből néző Janus-arcra. Azokra a legfontosabb belső meghatározottságokra, melyek az érzelmek medrében működtek. Míg epigrammáit a latin ráció inspirálta, elégiáiban idevalósi maradt. A Búcsú Váradtól magyar tája egy száműzött Ovidius talpa alól fogy el, a Siratóének anyjának, Borbálának halálára, mint latin nyelvű magyar anya-siralom markol a szívbe, a Lázbeteg Janus a táborozó Balázsnak jellegzetesen közép-európai térben mondja el szenvedő alkalmatlanságát, testi-lelki összeférhetlenségét szerepével. Mintha korai lett volna még ide, akár a télben virágzó mandulafa, s túlságosan egyedüli a teremtésben, akár a természetől roskadozó gyümölcsfa, ahogy „Nem külső, idegen terhek roskasztanak engem,/ Önnön termésem húzza le bús fejemet [...] Rám ez a dús termés hozza a szörnyű halált.”

Nem tudom, ismerte-e azokat a magyar nyelvű virágénekeket, melyek töredékben maradtak ránk, hiszen Galeotto Marzio szerint a lakomákon szerelmes dalokkal nem szórakoztak a magyarok, mintha nem is lenne szerelmes költészetünk. Majd száz év múlva Balassi tölti be ezt a hiányt, mint a magyarnyelvű líra megteremtője. Akkor érett meg az idő, mikor a reformáció a protestantizmus terjesztése végett magyarul kellett hogy szóljon a hiveihez. Magyar bibliából, magyar prédikációkkal, hitvitákkal. Az egész magyarnyelvű irodalom akkor borult virágba, de nem volt még ez megújulás, hanem kezdet, s nemcsak a vallás szolgálatában, hanem az európai példák alapján a fölszabadult személyiség kifejezésére. Balassi úgy lett reneszánsz költő, hogy tanítója, a prédikátor Bornemissza Péter megismertette a görög-római forrásokkal. S ő maga talált rá később olyan divatos humanista költőkre, akik formai, tartalmi mintái lehettek. (De az már a tudósok dolga, hogy Marullus, Johannes Secundus, Argerianus hatását kimutassák.) Végül is Balassi által az akkori világgöltészet egyszerre teljes szellemével meggyökeresedik a magyarban, olyan természetes tökélyel, hogy már gyanút kelt, ezt a hatalmas művet egyedül létrehozni képes volt-e valaki. Vagy csak az ő neve maradt fenn. (Ezt a bizonytalanságot az *Eurialus és Lucrécia* széphistórián próbálom bemutatni röviden úgy, hogy itáliai keletkezésével a humanista költészet mibenlétére is fény derüljön. A pikáns szerelmi történetet (a Zsigmond királyunk megszálló katonája s az öregemberrel férjezett asszony közötti viszonyról) egy Firenzében tivornyázó sienai fiatalember, Aeneas Silvius Piccolomini írta a 15. század első felében, s ez az aranyifjú később II. Pius néven lett nagy reneszánsz pápa. Élete a fönt emlegetett Janus-arc kettősségének korabeli példája, s ebben a kettősségben folytatódott a mű magyarországi sorsa is. Nem tudom, az átköltő szerző, a Pataki névtelen Balassi volt-e, de ha ő írta magyarra, nem merte vállalni „fajtalansága” miatt. Bár ami szerelmes verset ellátott nevével, az is titokban maradt a 19. század végéig. Vitézi énekét, búcsúját hazájától, s középkori büntudatú vezeklő istenes énekeit ismerték csak. Ahogy Janus Pannoniust a latin nyelv és gondolkodás fogta zárványba, míg el nem jött a felvilágosodás kora. Balassit szerelmes versei, a ráfogott fajtalanság miatt titkolták, felejtették a Nyugat-nemzedék megjelenéséig. S most, mint a magyar reneszánsz géniuszának óriásait idézhettük fel őket.

Mezey Katalin

**HAT BALATONFÜREDI GYERMEK
TÁNCOL EGY ARPINÓI ÉTTEREM BOLTHAJTÁSOS PINCÉJÉBEN**

*Hat gyermekben
testet ölt a zenénk,
a tánc sudárra
húzza derekuk.
Ez a hat gyermek
helyettünk tudja még,
amit mi nem tudunk.
Ülünk a helybeli
álmélkodók között,
könnyezve, mint ők,
fejünket félrehajtva,
szótlánul dobolva,
és tapsolva az ütemre,
emlékezünk arra,
amit még ötven éve
tudott, aki akarta.
Az anyanyelve volt.
Anyanyelv ez ma is,
de már számunkra holt.*

Mezey Katalin

AZ ARPINÓI ROZMARING

*Hogy ne legyek aggodalmaimban olyan magányos,
megalapítottam az Arpinóból Máriaremetére elszármazott
rozsmaringok kertészeinek klubját.*

*Most a klub ablakából nézem
kétéves, egyenes derekú palántámat,
melyet a meredek hegyi ösvény tetején,
a fellegvár küklopsz kövei mellett
melengetett egykor a felszél
és borzongatott az Appenineket borotváló vihar.*

*A völgybe komótosan levonuló
szürke kőházak sora helyett
innen csak a kertünkben szitáló ködre
és a cserjék dérszirmos ágaira lát. Üveg mögül,
hiszen ilyentájt nálunk elfonnyasztaná a fagy.*

*A második kontinentális december,
a második új év köszönt rá nem sokára
távol a sudár, anyai rozsmaringbokortól,
amelyről tolvaja levágta, kicsinyke ágként,
nedves vattába csomagolva, hátizsákjába rejtve
utaztatta busszal és repülővel.*

*Minek is ilyen messze? Milyen reményt táplálva?
Miért kellett nekem eredeti arpinói rozsmaring
télre az ablakomba?*

*Miért aggódom, nő-e a növény?
Mit vesztenék avval, ha a sötétzöld palánta
egyszercsak megunná az emigrációt, sosem lenne
a számára kiszemelt vén dézsa dísz?*

*Mit is, mit is? A válasz pontosan nem tudható.
Legföljebb annyi, hogy nagyon sokat.*

Csontos János

MÁJUS ARPINÓBAN

*Itáliába hazatérni felfedezőként: mint latint
ragozni vontan álmaidban – ismerős, vágyott régi kint,
vagy ülni órák hosszat veszteg idegennyelvű székeken,
s amíg odakünn deklamálnak, az idő áthull véreden,
ráncolt szíveden nem segít már terüljastalkám-lakoma,
hasztalan von, ölel magához fogadott testvér és koma,
hiába hessented magadtól, a halál hány colos torok,
vagyad úgy bújik ki a földből, mint letarolt kolostorok,
s úgy kell erőltetned magadra: ez a náció mind rokon,
karcolt hangsúlyok, ősi zöngék törnek elő az ajkakon,
anyád népe, sok büszke talján (közülük való vagy te is)
tolong északi lelked balján, feledett örvény mélybe visz,
ott heversz el hínár-fövényre, a víz a győztes főelem,
nem hoz földre, napfényre, tűzbe gyűlölség, bosszú, szerelem,
nem szólít meg se rom, se Róma; végképp az maradsz, aki vagy,
miért is remélnéd botorul, hogy lesz, ki vigyázza álmodat,
lebegtesd felszínen a lelked, legyen egy derűs olvasat,
nevesd ki bátran – bús olasz sors – a fához pányvázott lovat,
s akár az arpinói május (felhőszaggatta ál-való)
hallgass nyújtott körmondatokban, mint siketnéma Ciceró.*

**LA STATUA DEL VENTO
A BALATONFÜRED**

*Non è solo l'aria chiara e tersa che ti accarezza
in queste fresche sere di settembre
sul lungolago di cigni e di barche veleggianti
aperte all'orizzonte inquieto
d'un cielo che sembra confidarsi col sole
oltre la Statua del vento del Balaton.
Non lascerò come te in questi luoghi il cuore,
tragico grande poeta, né mi farò rapire
dalle vecchie case di basalto
coi tetti a canne sulle colline
né dai fiori freschi e colorati dei davanzali
né dagli occhi infuocati delle fanciulle
che affannano l'anima
ad ogni piccolo sobbalzo di gioia.
Non mi farò cullare dalle tue miracolose acque
né dai tuoi cantori appassionati
nel grande viale alberato di fronte al lago
cogli alti di tigli da lungi educati alla poesia.
Fu l'indiano Tagore il primo cantore
di versi lievi e profondissimi
come certi amori clandestini
che sbocciano senza preavviso
nelle crepe d'un'anima inquieta.
La sua voce sgorga e risuona nell'aria
insieme a quella melodiosa e arcana
di Blaha Luisa, e mentre inalberati
i due siculi si sbirciano sottocchi
l'astronauta riprende il volo
per le sue lunari destinazioni.
Oltremisura ricolmo di tanta bellezza
dopo rapidi passaggi ogni volta fuggo
da questi luoghi con l'incauta certezza
di sempre nuovi e più duraturi ritorni.*

A BALATONI SZÉL SZOBRA FÜREDEN

*Nem csupán a fényes, tiszta lég simogat
e hűs szeptemberi estéken
a tó mellett, míg beljebb hattyúk és vitorlások
siklanak a szemhatáron, a lázas ég alatt,
mely mintha megnyílna a napnak
ott messzebb, a balatoni szél szobrán túl.
Nem hagyom itt, mint te, a szívem,
tragikus költőóriás, s nem ejt rabul
a sok vörösköböl rakott, nádtetős
régí ház a domboldalon,
sem a színompás virágok az ablakokban,
sem a tüzes szemű lányok
akik minden kis örömujjongásra
felgyűjtják a lelket.
Nem hagyom, hogy csodás vized elringasson,
sem szenvedélyes dalmokaid éneke
a tóparti árnyas sétányon
költészetben rég otthonos, koronás hársak alatt.
Az indiai Tagore volt az első dalmok,
a nyugtalan lélek hasadékain
váratlan kibomló
titkos szerelmek
lágý és mélységés szavával.
Hangja együtt kél most és zeng a légben
Blaha Lujza rejtelmes, dallamos hangjával
s közben a lombok alatt két szicíliai titkon
összekacsint,
és csillagközi célja felé
az űrhajós ismét útra kel.
E temérdek szépség betölti lelkem,
röpké vendég, mindig megszököm
s tovább él bennem az óvatlan bizonyosság,
hogy visszatérek még s talán itt is maradok.*

(Lukács Margit fordítása)

Gaál Antal

URBINÓI VÉNUSZ

(Tiziano sóvárgása)

A könyv mindig ott nyílik ki.
Nagy, nehéz könyv, kemény táblás.
Fényes lapok és színes képek.
Ezeröttszázötvenben írták. Vasari:
olasz, mégis ismerősen cseng.
A csodák ideje: Itália, reneszánsz,
ragyogás, zene, fények és kísértések.
S a kísértések megmaradtak.
Mindig ott nyílik ki: bámulom,
és nem értem. Csak egy kép, és mégis!
Valami átsüt rajta, valaki elbújt
mögéje, s most cinkosan rám kacsint.
Te vagy az? Mert a mellei a tiédek,
és a csípője, a combja is.
És a mozdulata is a tiéd.
Már ötszáz éve is éltél?
Ötezer éve is? És azóta
férfiak hódolnak előtted,
számatlanul, végeérhetetlen sorban.
Sohasem fogy el a mosolyod.

CSELES HOMÉROSZ

Míg a világ pajzsát remekelted a föld anyagából,
S illesztgetted a jobb érceit érceihez,
Tudhattad, hogy a harc épp műved díszei közt dül,
És mit védeni kell, nem lesz védeni pajzs.
Míg a türelmetlen hős várt, te zenére matattál,
Rongyokkal letakart magnód jót duruzsolt,
S lám, amikor megfordítottad az égi kazettát,
Üllőd oltárán megmozdult az arany.
Egyszerű műsor volt, de a végén tudtad: e tájra
Új nép jő, ami nem tűri az isteneket,
Szintje fölött megtart néhányat félni, rajongni,
És amelyik könnyű: fogja, s elfeledi.
Döntöttél: a remekmű szép legyen és feledékeny!
Képei embereket fessenek isteninek... !
Kintről már csatazaj hallott, egy hős föl-alájárt
Mit sem sejtve. A pajzs holtan hozza haza.
Legcselesebb isten vagy a kétkönyvűek egéből.
Nagyszerű, bátor öreg, győztél undorodon,
S még a teremtést is lehazudtad holmi kovácsnak –
Szörnyű isteni sors: embernek vagy örök.

KÉPZELT ETRUSZK KÖLTŐ SORAI

*Eljön majd az idő, amikor nem értik már, amit írtál.
Megőrzik talán betűidet a kegyes évek,
nem süllyedsz el a romló matériával, csak épp
nem értik,
nem tudják érteni, nem akarják
érteni immár az ígét sem, mely valaha
világot mentett. Hogyan értenék hát
tétova, rímbe kapaszkodó dadogásod. Pedig
nem kevesebbre nézel...*

*Jó, ha előre
látod a sorsod: centuriók dárdáin csillan
a holnap, vízvezetékeken, utakon, via
Flaminia, via Praenestina, hetykén lépdél
jövője felé a világ, nem kérdez
költőt, nem augurt, sem Apollót –
de ne csüggedj!
Ne lohadjon a szándék, fogd erősen a tollat,
szegezd ama jövőnek. Ők
lesznek, kik olvasnak, felednek, vagy akik
számára nem is léteztél soha, ők,
nekik irsz!*

Pethő László

VÉR ÉS BOR

- Görög földön Poszeidonnal -

Vérszerződést kötöt-
tem én és a tenger
s a távolban láttam
Poszeidon szigonyát.

Jelezvén - nem csak
vért - bort is kér -
szőlőbort adtam -
hazait s vérem is

csorgott - nyomát kagy-
lóvágta seb jelezte -
így szövetségre lépve
én és az isten -

Felhőborította Olymposzra
mentünk - jelevén
Zeusznak: a vér és
a bor egybekötve -

ám a földi lét porában a
halandó költő a vesztes.

H. Dior could copy... toll 125 1998

H. Dior could